

Date: 25th June-2026

**OLIY TA'LIM SIFATINI STATISTIK BAHOLASHNING USLUBIY
YONDASHUVLARI VA UNI BELGILOVCHI OMILLARI**

Qurbonov Azizbek Ulug`bekovich
Buxoro davlat universiteti o`qituvchisi

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimi jamiyat taraqqiyoti, iqtisodiy raqobatbardoshlik va inson kapitalini rivojlantirishning asosiy omillaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu bois oliy ta'lim sifatini baholash masalasi nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy-iqtisodiy va boshqaruv nuqtai nazaridan ham dolzarb ilmiy muammoga aylangan. Ta'lim sifati tushunchasi murakkab va ko'p qirrali bo'lib, u faqat talabalar bilim darajasi bilan emas, balki o'quv jarayonining samaradorligi, professor-o'qituvchilar salohiyati, moddiy-texnik baza, institutsional boshqaruv, akademik muhit va bitiruvchilarning mehnat bozoridagi muvaffaqiyati bilan ham chambarchas bog'liq. Mazkur murakkablik oliy ta'lim sifatini statistik jihatdan baholashda tizimli va ilmiy asoslangan yondashuvlarni qo'llashni talab etadi.

Statistik baholash ta'lim sifatini son jihatdan ifodalash, ko'rsatkichlar dinamikasini aniqlash, turli ta'lim muassasalari faoliyatini qiyoslash va qaror qabul qilish uchun ishonchli analitik asos yaratishga xizmat qiladi. An'anaviy baholash usullarida sifat ko'pincha ekspert xulosalari, hisobotlar yoki yakuniy natijalar orqali ifodalanadi. Biroq bunday yondashuvlar sub'ektivlikka moyil bo'lib, ko'p holatlarda ta'lim tizimining ichki jarayonlari hamda yashirin muammolarini to'liq ochib bera olmaydi. Statistik usullar esa ta'lim sifati bilan bog'liq ko'rsatkichlarni tizimli ravishda yig'ish, guruhlash, tahlil qilish va umumlashtirish imkonini beradi.

Oliy ta'lim sifatini statistik baholashning muhim jihati shundaki, u sifatni alohida ko'rsatkichlar yig'indisi sifatida emas, balki o'zaro bog'liq omillar tizimi sifatida ko'rib chiqadi. Shu sababli statistik baholash metodologiyasi, avvalo, baholash obyekti va indikatorlarini to'g'ri aniqlashga asoslanadi. Ta'lim sifatining statistik ko'rsatkichlari odatda bir necha blokka ajratiladi. Birinchi blok akademik natijalarni ifodalaydi. Bunga talabalar o'zlashtirish darajasi, GPA ko'rsatkichlari, fanlarni muvaffaqiyatli tugatish ulushi, bitiruv darajasi, qayta topshirishlar soni va test natijalari kiradi. Ushbu ko'rsatkichlar ta'lim jarayonining bevosita natijalarini aks ettiradi.

Ikkinchi blok ta'lim jarayonining tashkil etilishi va samaradorligi bilan bog'liq ko'rsatkichlarni o'z ichiga oladi. Jumladan, auditoriya yuklamasi, darslarga qatnashish ko'rsatkichi, mustaqil ta'lim samaradorligi, kreditlarning o'zlashtirilish darajasi, elektron platformalardan foydalanish faolligi va o'qitish metodlarining interaktivlik darajasi shular jumlasidandir. Mazkur ko'rsatkichlar ta'lim sifati faqat yakuniy natijalar bilangina emas, balki shu natijaga olib keluvchi jarayon bilan ham uzviy bog'liqligini ko'rsatadi.

Uchinchi blok professor-o'qituvchilar salohiyatini ifodalaydi. O'qituvchilarning ilmiy darajasi, ilmiy unvoni, nashrlar faolligi, metodik ishlanmalari, malaka oshirishda ishtiroki va pedagogik tajribasi ta'lim sifatining muhim statistik indikatorlari hisoblanadi.

Date: 25th June-2026

Chunki o'quv jarayonining sifatli tashkil etilishi, avvalo, uni amalga oshiruvchi inson kapitalining salohiyatiga bog'liq.

To'rtinchi blok moddiy-texnik va institutsional resurslar bilan bog'liq bo'lib, unda auditoriyalar sig'imi, kompyuterlar soni, laboratoriyalar bilan ta'minlanganlik, kutubxona fondi, internet tezligi, talabalar uchun yaratilgan infratuzilma va moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligi baholanadi. Beshinchi blok esa mehnat bozori va ijtimoiy natijalar bilan bog'liq bo'lib, bitiruvchilarning ishga joylashish darajasi, ish beruvchilar qoniqishi, bitiruvchilar kompetensiyasining amaliyotga mosligi kabi ko'rsatkichlarni o'z ichiga oladi.

Oliy ta'lim sifatini statistik baholashda bir necha uslubiy yondashuvlar shakllangan. Ulardan biri deskriptiv statistik yondashuv bo'lib, u ta'lim sifati bilan bog'liq ko'rsatkichlarning o'rtacha qiymati, medianasi, dispersiyasi, foiz ulushi va o'sish sur'atlarini aniqlashga xizmat qiladi. Mazkur yondashuv ko'proq boshlang'ich tahlil uchun qulay bo'lib, ta'lim tizimining umumiy holatini tasvirlab beradi. Masalan, ma'lum bir oliy ta'lim muassasasida bitiruvchilar ulushi, o'rtacha GPA yoki professor-o'qituvchilar ilmiy darajaga egalik foizi deskriptiv statistika yordamida aniqlanadi.

Ikkinchi yondashuv qiyosiy statistik tahlil bo'lib, bunda turli oliy ta'lim muassasalari, fakultetlar, hududlar yoki vaqt davrlari o'rtasida taqqoslash amalga oshiriladi. Ushbu yondashuv orqali sifat ko'rsatkichlaridagi tafovutlar aniqlanadi va ilg'or hamda muammoli holatlar ajratib ko'rsatiladi. Masalan, davlat va nodavlat oliy ta'lim muassasalari o'rtasida o'zlashtirish darajasi yoki bandlik ko'rsatkichlarining farqi statistik mezonlar asosida aniqlanishi mumkin.

Uchinchi yondashuv korrelyatsion va regressiyaviy tahlil bilan bog'liq. Bu usullar ta'lim sifatiga ta'sir etuvchi omillar va natijaviy ko'rsatkichlar o'rtasidagi bog'liqlik darajasini aniqlash imkonini beradi. Misol uchun, professor-o'qituvchilar ilmiy salohiyati bilan talabalar akademik natijalari o'rtasidagi, yoki kutubxona resurslari bilan bitiruvchilar muvaffaqiyati o'rtasidagi munosabat regressiya modeli orqali baholanadi. Mazkur yondashuv ta'lim sifati determinantlarini aniqlashda ayniqsa muhimdir, chunki u omillar ta'sirining yo'nalishi va kuchini statistik jihatdan asoslaydi.

To'rtinchi yondashuv indeksli baholash usuli hisoblanadi. Bunda ko'plab alohida statistik ko'rsatkichlar yagona integral indeksga birlashtiriladi. Mazkur usul ta'lim sifatini umumlashgan holda ifodalash va reytinglash imkonini beradi. Sifat indeksini ishlab chiqishda indikatorlarni normalizatsiya qilish, vaznlash va integratsiyalash zarur bo'ladi. Indeksli yondashuvning afzalligi shundaki, u ko'p omilli va turli o'lchov birliklaridagi ma'lumotlarni bitta sintetik ko'rsatkichga aylantiradi. Shu orqali boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayoni soddalashadi.

Beshinchi yondashuv ko'p o'lchovli statistik tahlil bo'lib, klaster tahlili, faktor tahlili, diskriminant tahlil va komponentlar tahlili kabi usullarni o'z ichiga oladi. Ushbu yondashuvlar ta'lim sifatining yashirin tuzilmasini ochib berish, ko'rsatkichlar orasidagi ichki bog'liqlikni aniqlash va oliy ta'lim muassasalarini o'xshash guruhlarga ajratish imkonini beradi. Masalan, faktor tahlili orqali ta'lim sifatiga eng katta ta'sir ko'rsatuvchi

Date: 25th June-2026

latent omillar ajratib olinishi mumkin. Klaster tahlili esa universitetlarni sifat darajasi va resurs salohiyatiga ko'ra guruhlashga yordam beradi.

Oliy ta'lim sifatini statistik baholashda indikatorlar sifati va ma'lumotlar bazasining ishonchliligi alohida ahamiyat kasb etadi. Agar dastlabki ma'lumotlar to'liq bo'lmasa, noto'g'ri yig'ilgan bo'lsa yoki faqat rasmiy ko'rsatkichlar bilan cheklansa, tahlil natijalari ham yetarli darajada ob'ektiv bo'lmaydi. Shu bois statistik baholashda ma'lumotlarni yig'ish, kodlash, tekshirish va standartlashtirish bosqichlari metodologiyaning ajralmas qismi hisoblanadi. Ayniqsa, ta'lim sifati kabi murakkab ijtimoiy hodisani baholashda kvantitativ va sifat ko'rsatkichlarini o'zaro uyg'unlashtirish muhimdir.

Ta'lim sifatini belgilovchi omillarni statistik nuqtai nazardan ichki va tashqi determinantlarga ajratish mumkin. Ichki determinantlar bevosita oliy ta'lim muassasasining o'z faoliyati bilan bog'liq bo'lgan omillardir. Ular orasida professor-o'qituvchilar malakasi, o'quv dasturlarining dolzarbligi, pedagogik texnologiyalar sifati, akademik boshqaruv tizimi, ichki nazorat mexanizmlari va moddiy-texnik baza alohida o'rin tutadi. Statistik tadqiqotlar ko'rsatishicha, aynan o'qituvchilar salohiyati va o'quv jarayonining samarali tashkil etilishi talabalar natijalariga kuchli ta'sir etadi.

Talabalar kontingenti bilan bog'liq omillar ham ta'lim sifatining muhim determinantlaridan biridir. Talabaning boshlang'ich tayyorgarligi, motivatsiyasi, darslarga qatnashishi, mustaqil ishlash ko'nikmasi va ijtimoiy faolligi ta'lim natijalariga sezilarli ta'sir qiladi. Statistik modellar ko'pincha talabalar davomati va o'zlashtirish ko'rsatkichlari o'rtasida ijobiy bog'liqlik mavjudligini tasdiqlaydi. Demak, sifatni baholashda faqat institutsional omillar emas, balki ta'lim oluvchining individual xususiyatlarini ham inobatga olish lozim.

Tashqi determinantlar qatoriga ijtimoiy-iqtisodiy muhit, mehnat bozori talablari, davlat ta'lim siyosati, hududiy tafovutlar va demografik omillar kiradi. Oliy ta'lim muassasasining faoliyati bu omillardan mustaqil emas. Masalan, iqtisodiy jihatdan rivojlangan hududlardagi OTMLar resurs bilan yaxshiroq ta'minlangan bo'lishi, bu esa ta'lim sifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Xuddi shuningdek, mehnat bozori talabi yuqori bo'lgan yo'nalishlarda o'quv dasturlarini yangilash sur'ati ham yuqoriroq bo'ladi. Bu omillarni statistik tahlilda inobatga olish sifat ko'rsatkichlarini to'g'ri talqin qilish imkonini beradi.

Statistik baholashning amaliy ahamiyati shundaki, u oliy ta'lim muassasasining ichki imkoniyatlarini aniqlash, muammoli nuqtalarni topish, resurslarni maqbul taqsimlash va strategik rivojlanish yo'nalishlarini belgilash imkonini beradi. Ayniqsa, sifat monitoringi tizimida muntazam ravishda statistik indikatorlardan foydalanish boshqaruv qarorlarini dalillarga asoslangan holda qabul qilishga yordam beradi. Bu esa oliy ta'lim sifati ustidan nazoratni kuchaytirish bilan birga, uni takomillashtirishning ilmiy asoslarini ham mustahkamlaydi.

Xulosa qilib aytganda, oliy ta'lim sifatini statistik baholash zamonaviy ta'lim boshqaruvining muhim vositasi hisoblanadi. U ta'lim sifatini ko'p omilli tizim sifatida tahlil qilish, alohida ko'rsatkichlar dinamikasini kuzatish, determinantlarni aniqlash va integrallashgan baho berish imkonini yaratadi. Deskriptiv statistika, qiyosiy tahlil,

Date: 25th June-2026

regressiyaviy modellar, indeksli baholash va ko‘p o‘lchovli statistik usullar bu jarayonda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, ta‘lim sifatini belgilovchi omillarni chuqur tahlil qilish, ma‘lumotlar sifati va indikatorlar tizimini takomillashtirish statistik baholashning aniqligi va ishonchliligini oshiradi. Natijada bunday yondashuv oliy ta‘lim tizimini samarali boshqarish, sifatni oshirish va raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashga xizmat qiladigan muhim ilmiy-amaliy mexanizmga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Harvey, L., Green, D. *Defining quality. Assessment and Evaluation in Higher Education*, 1993.
2. Tam, M. *Measuring quality and performance in higher education. Quality in Higher Education*, 2001.
3. Sallis, E. *Total Quality Management in Education*. Routledge, 2014.
4. Biggs, J., Tang, C. *Teaching for Quality Learning at University*. Open University Press, 2011.
5. OECD. *Education at a Glance*. OECD Publishing, 2023.
6. UNESCO. *Global Education Monitoring Report*. Paris, 2022.
7. Marginson, S. The worldwide trend to high participation higher education. *Higher Education*, 2016.